

**Саха тылыгар 2021-2022 сыллаабы өрөспүүбүлүкэтээби
олимпиада кэтэхтэн түһүмэбин соруудахтарын толорорго ыйыы-кэрдии**

Сабалыах иннинэ үлэ тас (титульнай) илиһин толор. Улууһун, оскуолан, предметин аатын уонна бэйэн араспаанньабын, ааккын, олимпиадаҕа бэлэмнээбит учууталын аатын толору суруй.

Саха тылыгар олимпиада соруудахтара: А - ыйытыктар; В – ырытыылар; С – тиэкиһи кытта үлэ.

Үлэни толорууга 3 чаас бэриллэр. А ыйытыыларыгар хоруйга 15-30 мүн, В, С соруудахха 2-2.5 чааһы аныыргар сүбэлиибит, суруйбут тиэкиһин бүтэһиктээх барыйаанын ыраастык устарга бириэмэтэ ордорун. Үлэ харата (черновик), үрүнэ (беловик) буоларын үөһэ ый, тус-туһунан илиискэ сааһылаан толор. Онон, бастаан соруудах арааһын болҕойон аах.

А соруудах (20 баал). Соруудах илиискэ бэйэтигэр толоруллар. Хас биирдии соруудах биирдии-иккилии хоруйу эрэйэр (кылгастык, 1-2 тылынан).

В соруудах (40 баал). Ырытыы арааһын туспа илиискэ үгэс буолбут онкулунан толор.

Холобура, толору синтаксической ырытыыга – сурук бэлиэтин туруоруу, быһаарыы, этии тиибин, арааһын быһаарыы, этии чилиэннэрин ыйыы, ханнык сана чааһа буоларын быһаарыы, тыл ситимнэрин арааһын ыйыы – тус-туһунан баал аабыллар.

С соруудабы (40 баал). Суруйааччы суруйар уратытын, кини тылы таба туттар ньымаларын арыйарга кыһан. *Тыл ханнык этигэн ньымаларын* туһанан, тупсабайдык-хомоҕойдук суруйарын арыян ырыт.

Ырытыыга тиэкиһи оноруу ирдэбилин (этиилэр саха тылын нуорматыгар сөп түбэһиилэрэ, сахалыы тыл үөрүйэбин тутуһуу, ырытыы тылын-өһүн хомоҕойо, таба суруйуу, сурук бэлиэтэ) тутуһуу учуоттанар.

Үлэ үгүс марайа суох ыраас буоларыгар кыһан, буочаргын болҕой.

Ситиһини баҕарабыт!

Үөрэх дыбыла: 2021-2022

Предмет: Саха тыла

Кылаас: 10

Тиэкиһи болҕойон аах. Аллара бэриллэр сорудахтары толор.

Аянитов ол сырдык өйдөбүллэриттэн сымнаан, уйадыйан турбута.

Күн буоллабына, үрдээтэр үрдээн, уот кустук сардананан ыһахтанан, Ытык хайа арҕаһын өрө ыттан тахсыбыта. Ол ахсын сир-дойду бүтүннүүтэ өссө эбии чабылынныы, дырибинии, күлүмүрдүү оонньоон испитэ. Харах ыларын тухары нэлэһийэр хаар сыһыы кырса түүлгэ эрэ көстүөн сөптөөх аата-ахсаана биллибэт араас намчы, кэрэ өннөрүнэн кылбаһыйа, дыримнии, долгуннура сыппыта. Өрүс киэн үөһүгэр бачымахтаспыт кыдымах муустара, сыгыннах дьэнкир түөстэригэр күн чабылын түһэрэн, күндү чөмчүүк таастыы көбөрүмтүө сандаарынныылара. Күлүк соҕус сиргэ бүгэн, көмнөбү бүрүммүт үөттэр күндү кылааннаах түүлээҕи санныларыгар быраҕыммыт хотун дьахталларды лаглаһаллара. Тула туох баара – хаар быһыттан быкпыт быыкайкаан иирэ төбөтүттэн оол унуоргу арҕаа мырааннарга тийэ – барыта үөрэрэ, мичинниирэ, өрөгөйдүүрэ!

Аянитов хараһын симмитэ. «Түүл дуу, кырдык дуу?..» диэн мунаахсыйар санаа өйүгэр охсуллубута. Хараһын аспыта. Барыта баар, барыта кырдык этэ. Кини бачча сааһыгар диэри маннык дыктини, маннык кэрэни хайдах болҕойон көрбөккө сылдыбыт бэйэтэй? Оо, киһи хараҕа сабыллар да буолар эбит! Эбэтэр киһиэхэ мэлдьи маннык көстүбэтэ буолуо? Киһи өйө ордук дьэнкэрэр, этин сааһа ордук аһыллар, атын дьон истибэтин истэр, көрбөтүн көрөр аһаҕас эттэнэрэ, чуор кулгаахтанара, абылаппыт харахтанара дуу? Чэ, ханныгын да иһин, – бу кини олоҕун биир саамай дьоллоох түгэнэ этэ: айыллыбыт аан ийэ дойдута кэрэмэс кэрэ мөссүөнүн киниэхэ арыһан көрдөрбүтэ. Бу орто буор дойдуга ойууһут киһиэхэ ама мантан ордук улахан дьол баар буолуо дуо?

“Оо, биһиги бары даҕаны (биитэр мин эрэ эбитим дуу?) маннык умсулҕаннаах дыктини, болҕойбокко, үрдүттэн күдээринэ көрө сылдыар тутар, чычырбас да дьоннорбут ээ, – диэн кэлэнэ санаабыта Аянитов. – Дьинэ, маннык кэрэмэс кэрэ, талыы-талба дойдуга төрүүр, олорор, үлэлиир дьоллоох дьоннорбут ээ биһиги! ”

(Софрон Данилов «Дьоллоох буолун, бар дьонум!..» кэпсээниттэн)

А соруудах

I. Лиэксикэ

A1. Этиигэ бэлиэтэммит тыл суолтатын быһаар (1), онтуоньумун булан суруй (2). (1 баал)

“ ... үрдүттэн күдээринэ (1)көрө сылдьар тутах, чычырбас да дьоннорбут..”

Дьингэ, маннык кэрэмэс кэрэ, талы-талба дойдуга төрүүр, олорор, үлэлиир дьоллоох (2) дьоннорбут ээ биһиги!

Хоруйа:

- 1.
- 2.

A2. Көмнөх диэн тыл суолтатын быһааран суруй. (1 баал)

Күлүк собуус сиргэ бүгэн, көмнөбү бүрүммүт үөттэр күндү кылааннаах түүлээби санныларыгар бырабыммыт хотун дьахталлардыы лаглаһаллара.

Хоруйа:

- 1.

A3. Этиигэ бэлиэтэммит тылга синиэньимнэри булан суруй. (1 баал)

“ ... айыллыбыт аан ийэ дойдута кэрэмэс кэрэ мөссүөнүн киниэхэ арыян көрдөрбүтэ.”

Хоруйа:

- 1.

A4. Сомоҕо домохтору ис хоһооннорун быһааран суруй. (1 баал)

Хоруйа:

1. Китиэ-хатаа буол -
2. Уот ылар курдук -

A5. Суруйааччы ханнык тылы тылбаастаан киллэрбитий (1), үөскээбит ньыматын (2) ый. (1 баал)

ойууһут киниэхэ

Хоруйа:

- 1.
- 2.

A6. VI-VIII үйэлэргэ олоро сылдыбыт түүр норуоттара суруйан хаалларбыт суруктарын тылын былыргы түүр тыла диэн ааттыбыт. Бу соруудахха былыргы

түүр тылыттан бэриллит тылларга сахалы тылбаанын талан туруоран биэр. (1 баал)

Сахалыта (туһанар тылларгыт): саас, быар, сизэн, сулус, үөрэн, күүс, сүрэх, атас, суох, ый.

Былыргы түүр тыла:

1	күч	
2	өгрэн	
3	бағыр	
4	йүрэк	
5	йоҕ	
6	йулдуз	
7	ай	
8	йаз	
9	адаш	
10	йэгэн	

II. Сага дорҕоонноро

A7. Дорҕоон ханнык уларыыылара баарын ый (1 баал)

сабыллар (1), аан ийэ дойду кэрэмэс кэрэ мөссүөнүн (2)

Хоруйа:

- 1.
- 2.

A8. сандаарынныылара, дыримнии, күлүмүрдүү, чабылынны тылларга аһаҕас дорҕооннор туох уларыыылара баарый? (1 баал)

Хоруйа:

- 1.

A9. Тизкистэн нууччаттан кирибит тылы булан суруй (1 баал)

Хоруйа:

- 1.

A10. Бүтэй дорҕооннор өрө (1) уонна хардарыта (2) дьүөрэлэһиилэригэр тыллары суруйан биэр (1 баал)

мырааннарга, бүрүммүт

Хоруйа:

1. өрө -
2. хардарыга –

III. Морполуогуйа

A11. Бэлиэтэммит тыл олобун бул (1), дьүһүннүүр тылы булан ый (2). (1 баал)

...күндү кылааннаах түүлээби санныларыгар бырабыммыт хотун дьахталлардыы лаглаһаллара.

Хоруйа:

- 1.
- 2.

A12. Бэлиэтэммит тыллар ханнык сага чааһа буолалларын быһаар. (1 баал)

Харах ыларың тухары нэлэһийэр хаар сыһыы кырса түүлгэ эрэ көстүөн сөптөөх аата-ахсаана биллибэт араас намчы, кэрэ өгнөрүнэн кылбаһыйа, дьиримнии, долгуннура сыппыта.

Хоруйа:

- 1.
- 2.

A13. Этииттэн үөскээбит дабааһын ааты бул (1), ханнык сага чааһыттан үөскээбитин быһаар (2). (1 баал)

...маннык умсулбаннаах дьиктини, болбойбокко, үрдүттэн күдээринэ көрө сылдьар дьоннорбут ээ

Хоруйа:

- 1.
- 2.

A14. Бэлиэтэммит тыл хайа сага чааһа буоларый (1), үөскээбит дабааһын ааты булан суруй (2). (1 баал)

Киһи өйө ордук дьэнкэрэр, этин сааһа ордук аһыллар, атын дьон истибэтин (1) истэр, көрбөтүн көрөр аһаҕас эттэнэрэ, чуор кулгаахтанара, абылаппыт харахтанара дуу?

Хоруйа:

- 1.
- 2.

A15. Туохтуур ханнык көрүнгэ буоларый? (1 баал)

...кыдьымах муустара, сыгыннаах дьэнкир түөстэригэр күн чабылын түһэрэн, күндү чөмчүүк таастыы көбөрүмтүйэ сандаарыгныылара.

Хоруйа:

- 1.

IV. Сиинтэксис

A16. Тыл ситимин ый. (1 баал)

... мунаахсыяр санаа (1) өйүгэр охсүллүбүтэ (2)

Хоруйа:

- 1.
- 2.

A17. Бу араарыллыбыт кэрчик туох диэн ааттанарый? (1 баал)

“Оо, биһиги бары даҕаны биитэр мин эрэ эбитим дүү? маннык умсулбаннаах дыктини, болҕойбокко, үрдүттэн күдээринэ көрө сылдьар тутах, чычырбас да дьоннорут ээ,”

Хоруйа:

- 1.

A18. Сурук бэлиэтин быһаар. (1 баал)

Дьынгэ, (1) маннык кэрэмэс кэрэ, талыы-талба дойдуга төрүүр, (2) олорор, (2) үлэлиир дьоллоох дьоннорут ээ биһиги!

Хоруйа:

- 1.
- 2.

A19. Бэлиэтэммит тыл ситимнэрин быһааран суруй. (1 баал)

... киниэхэ көрдөрбүтэ (1) арийан көрдөрбүтэ (2).

Хоруйа:

- 1.
- 2.

A20. Бэриллит этиилэри биир састааптаах этиигэ кубулут: (1 баал)

1. Сирэйдэммит этиигэ кубулут:

Дьынгэ, маннык кэрэмэс кэрэ, талыы-талба дойдуга олорор, үлэлиир дьоллоох дьоннорут ээ биһиги!

- 1.

2. Быһаарыылаах сирэйдэммит этиигэ кубулут:

Кини бачча сааһыгар диэри маннык дыктини, маннык кэрэни хайдах болҕойон көрбөккө сылдыбыт бэйэтэй?

Хоруйа:

- 1.

В сорудах

В1. Лиэксикэлии ырытыгыта онор (5 баал): *сарданга*

В2. Дорџоонунан ырытыгы (5 баал): *оонньуу*

В3.Сага чааһынан ырытыгы:

А. Састаабынан (10 баал): *өрөгөйдүүрэ*

Б. Сага чааһынан (10 баал): *бүрүммүт*

В4. Сиинтэксистии ырыт (10 баал)

Өрүс кизн үөһүгэр бачымахтаспыт кыдьымах муустара күндү чөмчүүк таастыы көбөрүмтүйэ сандаарыгныыллара.

С сорудах

С. Ааптар ханнык тылын-өһүн урана, тылы, этиини сөпкө сааһылаан туттар уратыга, ойуулуур-дьүһүннүүр ньымата айымньыны этигэн, тыыннаах онороллорун тиэкис гына сааһылаан суруй (филологический анализ текста) (40 баал)

100-150 тыллаах буолуон сөп.